

Przeglądy i komentarze

PROBLEMY BILANSÓW PŁATNICZYCH NRF (1962—1967)

Pojęcie równowagi bilansu płatniczego, mimo iż operuje się nim często i w teorii, i w praktyce, nie zostało dotychczas jednoznacznie zdefiniowane. W każdym razie nie ulega wątpliwości, że pojęcia nadwyżki i deficytu mogą odnosić się tylko do pewnej części bilansu, a odgraniczenie tej części, której wynik chcemy określić jako nadwyżkę lub deficyt jest, jeżeli nie praktycznie, to przynajmniej teoretycznie możliwe przy pomocy rozróżnienia płatności autonomicznych i wyrównawczych (F. Machlup, E. Meade). Za transakcje autonomiczne uważa się transakcje dokonywane niezależnie od sytuacji bilansowej i wynikające z interesów kupieckich lub innych podobnych. Natomiast transakcje wyrównawcze mają charakter wtórny, wynikają z poprzednio zawartych transakcji autonomicznych i mają na celu zapobieżenie powstaniu stanu nierównowagi albo przywrócenie zachwianej równowagi bilansowej. W praktyce rozgraniczenie obu rodzajów płatności nie byłoby możliwe bez pewnych dowolności czy uproszczeń. Niemiecki Bank Federalny zalicza schematycznie do transakcji autonomicznych wszystkie transakcje bieżące (transakcje handlowe, usługi, przelewy) oraz obroty kapitałami długoterminowymi. Pozycje te tworzą tzw. bilans podstawowy, a jego saldo traktowane jest jako nadwyżka lub niedobór bilansu płatniczego. W tym też znaczeniu mówi się niżej o saldach bilansowych. Natomiast obroty kapitałami krótkoterminowymi i pozostałe płatności traktowane są jako transakcje wyrównawcze.

W długofalowym rozwoju rozliczeń zagranicznych NRF r. 1961 zamyka ponad dziesięcioletni okres stałych, znacznych nadwyżek w obrotach bieżących bilansów płatniczych. Następny rok — 1962 — przyniósł już deficyt płatniczy i zapoczątkował trwający jeszcze pod koniec 1963 r. okres dużych wahań w wynikach rozliczeń. Przyczyny tej zmiany były różnorodne, natury zarówno koniunkturalnej, jak i strukturalnej. Wymienić należy przede wszystkim rewaloryzację marki zachodnioniemieckiej przeprowadzaną właśnie w celu zrównoważenia bilansu płatniczego, wzrost poziomu wewnętrznych cen i kosztów z równoczesnym spadkiem koniunktury inwestycyjnej w zachodnich krajach europejskich, gdzie NRF lokowała większą część swego eksportu. Czynniki te wywarły szczególnie duży wpływ na zagraniczne obroty handlowe redukując stopę wzrostu eksportu do 3,9% (1961=6,3; 1960=16,4%) i powodując silny rozwój importu, który wzrósł o 11,6% (1961=3,8%). Zwiększył się również deficyt bilansu usług, m. in. wskutek wzrostu nadwyżki wydatków turystycznych około 1 mld DM oraz wzrostu przelewów zarobków robotników cudzoziemskich. Łączny deficyt obrotów bieżących wynoszący 2142 mln DM skompensowany został głównie przez dopływ obcych kapitałów (krótkoterminowych) co spowodowało, że rezerwy dewizowe zmniejszyły się tylko o 552 mln DM (tabela I).

W 1963 r. nastąpiła ponowna aktywizacja bilansu. Rozmiary osiągniętej nadwyżki (prawie 1 mld DM) w obrotach bieżących, były w porównaniu z ubiegłym okresem nadwyżek — kiedy to w latach 1957—1960 dodatnie salda wynosiły przeciętnie rocznie 5 mld DM — niewielkie. Znamienne jednak jest, że aktywizacja wystąpiła w związku ze zmianami w międzynarodowej sytuacji walutowej. Handel

TABELA I

Główne pozycje bilansów płatniczych 1962 - 1967 w mln DM

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968 styczeń kwiecień
A. Bilans podstawowy	-2416	+2695	- 645	-5487	+ 659	+6064	+1358
I. Obroty bieżące	-2142	+ 913	+ 226	-6427	+ 428	+ 9656	+3781
Handel towarowy	+6171	+9120	+9544	+5110	+11733	+21116	+5435
Usługi -	-3089	-3121	-4075	-5156	- 5041	- 5228	+ 325
w tym wpływy							
od obcych wojsk	+4300	+4289	+4224	+4170	+ 4961	+5260	
Przelewy	-5224	-5086	-5243	-6381	- 6264	- 6272	-1979
II. Obroty kapitałami długoterminowymi	- 274	+1782	- 871	+ 940	+ 231	- 3592	-2423
1. zach.-niemieckie							
inwestycje zagr.	-2624	-2565	-3180	-3168	- 3838	- 4744	-2423
prywatne	-1540	-1445	-2019	-1954	- 2525	- 3394	-2110
publiczne	-1084	-1120	-1161	-1214	- 1313	- 1350	- 313
2. zagraniczne inwestycje w NRF	+2350	+4347	+2309	+4108	+ 4069	+ 1152	-
B. Obroty kapitałami krótkoterminowymi	+ 783	+ 397	-1151	+1481	+ 1081	- 4592	-1775
C. Specjalne transakcje kapitałowe	-	-	-	-	- 1378	-	-
D. Obroty pozostałe	+1081	- 520	+1808	+2500	+ 668	- 1059	+1973
E. Bilans dewizowy	- 552	+2572	+ 12	-1506	+ 1030	+ 413	+1556

Źródło: *Geschäftsbericht der Deutschen Bundesbank für das Jahr 1967*, s. 86.

światowy, po okresie raczej umiarkowanego rozwoju (1961: +4,5%; 1962: +5%), doznał w 1963 r. znacznego ożywienia (+8,5%), któremu towarzyszyły w niektórych krajach tendencje inflacyjne. Szczególnie wyraźne były one w krajach, z którymi NRF łączyły bardzo ściśle stosunki gospodarcze, co wywołało gwałtowny wzrost popytu importowego połączony ze wzrostem kosztów.

Ssące działanie zmasowanego popytu, wychodząc z kilku krajów równocześnie (Włochy, Francja, Holandia, W. Brytania), wpłynęło wyraźnie na nagły wzrost eksportu NRF, decydując o powstaniu nadwyżki bilansu handlowego i dodatniego salda w całej grupie bilansowej obrotów bieżących. Powstał stąd w ramach EWG nowy problem bilansów płatniczych. Dotychczasowy względnie jednolity rozwój stosunków walutowych i płatniczych między członkami Wspólnoty został nagle zakłócony „uderzeniami” inflacji w niektórych krajach, wskutek czego w ramach Wspólnoty powstały dwie grupy krajów: jedne o wysokich nadwyżkach bilansów płatniczych a drugie o znacznych deficytach.

Dodatnie wyniki transakcji bieżących powiększył jeszcze niemały dopływ obcych kapitałów długoterminowych pochodzący z zakupu zachodniemieckich papierów procentowych, co spowodowało, że zapas rezerw dewizowych zwiększył się o poważną kwotę 2 572 mln DM.

Sytuacja w jakiej znalazły się Niemcy zachodnie wskutek powstania znacznych nadwyżek bilansowych i możliwości powstania tendencji inflacyjnych zaczęła budzić niepokój władz gospodarczych NRF i spowodowała podjęcie przez rząd i Niemiecki Bank Federalny w 1964 r. szeregu środków zapobiegawczych. Celem ich było przede wszystkim zahamowanie dopływu zagranicznych kapitałów, akty-

wizacja bowiem bilansu płatniczego w poprzednim roku tutaj właśnie miała w znacznej mierze swoje źródło, a możliwości ograniczenia powstania nadwyżek bilansu handlowego przy pomocy zwyczajnych środków były niewielkie. Dla ożywienia eksportu kapitału Niemiecki Bank Federalny ustalił w marcu 1964 stawki ubezpieczenia kursowego dla nabywców amerykańskich weksli skarbowych na poziomie niższym od wolnorynkowego; powstrzymanie napływu obcych kapitałów krótkoterminowych spowodować miał zakaz płacenia odsetek od zagranicznych wkładów terminowych w bankach NRF, podwyższenie minimalnych rezerw dla zobowiązań zagranicznych do maksymalnej wysokości i wprowadzenie ograniczeń w redyskoncie; dla utrudnienia zagranicznych długoterminowych lokat kapitałowych wprowadzono 25-procentowy podatek kuponowy. Wszystkie te podjęte przez rząd i Bank Federalny środki przyniosły zamierzone rezultaty w formie odpływu kapitałów zarówno krótko-, jak i długoterminowych w kwocie z górą 2 mld DM (w 1963 r. dopływ 2 mld DM). Saldo bilansu handlu i usług zmniejszyło się tylko nieznacznie. W każdym razie polityka Francji i Włoch polegająca na ograniczaniu nadmiernego popytu wstrzymała również w NRF notowany w poprzednim roku gwałtowny wzrost eksportu do tych krajów. W ostatecznym rozrachunku bilans podstawowy zamknął się w 1964 r. deficytem w wysokości 645 mln DM (w 1963 r. nadwyżka 2 695 DM). Bilans dewizowy zamknął się drobną nadwyżką 12 mln DM (w 1963 r. wynosiła ona +2 572).

Napięcia koniunkturalne, wyrażające się w szybko rosnącym popycie, trwały nadal przez większą część roku 1965 i były głównym powodem zwiększenia się importu o 20%. Eksport wzrósł wprawdzie również, lecz stopa wzrostu była o połowę mniejsza (+10%), a w rezultacie dodatnie saldo bilansu handlowego wyniosło już tylko 5,1 mld wobec 9,5 mld w 1964. Równocześnie zwiększył się deficyt w rozliczeniach usług i przelewów (głównie odszkodowania i przelewy zarobków robotników cudzoziemskich) i w rezultacie bilans obrotów bieżących zamknął się w 1965 r. dużym niedoborem 6,2 mld DM (w 1964 r.: +0,2 mld DM). Niewielki import netto kapitałów długoterminowych skompensował częściowo powyższy niedobór tak, że w bilansie podstawowym wyniósł on tylko 5,5 mld DM. Mimo tak znacznego deficytu, rezerwy dewizowe zmniejszyły się stosunkowo nieznacznie (o 1,5 mld DM) w związku z dużym dopływem kapitałów krótkoterminowych częściowo pochodzących z kredytów zaciąganych przez przedsiębiorstwa za granicą wobec trwających ograniczeń kredytowych w kraju.

W r. 1966 sytuacja bilansowa NRF znów zmieniła się w sposób zasadniczy. Początkowe deficyty płatnicze — kontynuacja sytuacji z 1965 r. — ustąpiły w połowie roku miejsca nadwyżkom. W kraju zaczęły bowiem narastać objawy recesji, przybierając od tego czasu dosyć ostre formy wyrażające się między innymi gwałtownym spadkiem wewnętrznego popytu i, co za tym idzie, w znacznie wolniejszym wzroście importu (1965 r.: +19,7%; 1966 r.: +3,2%). Eksport stymulowany sytuacją wewnętrzną wzrastał szybciej niż w roku poprzednim (1965 r.: +10%; 1966 r.: +12,5%). Ogółem nadwyżki handlu zagranicznego pokryły zawsze ujemne salda usług i przelewów i dały jeszcze w łącznym rachunku operacji bieżących niewielką nadwyżkę 0,428 mld DM (1965 r.: -6,4 mld DM). Równoległe z aktywizacją bilansu operacji bieżących zmniejszył się dopływ kapitałów obcych netto (0,6 mld DM). Można by to tłumaczyć zredukowanym popytem na kredyty zagraniczne ze strony przedsiębiorstw krajowych, których płynność poprawiła się w związku z nadwyżkami bilansu handlowego. Rezerwy dewizowe wzrosły w ciągu 1966 r. o 1 030 mln DM.

Trwająca nadal i pogłębiająca się mniej więcej do połowy r. 1967 recesja gospodarcza (poprawa koniunktury zaczęła zaznaczać się dopiero w drugiej połowie roku) bardzo wyraźnie wpłynęła na kształtowanie się bilansu płatniczego. Malejący popyt wewnętrzny powodował cofanie się importu (-3,4%) i wzrastanie eksportu (+8,0%). Saldo bilansu handlowego wzrosło do 21 mld DM a nadwyżka bilansu obrotów bie-

żących do nienotowanej dotychczas w dziejach NRF wysokości 9,7 mld DM. Obroty kapitałowe łącznie z „pozostałymi” dały nadwyżkę eksportu 9,2 mld DM (1966 r.: 0,6 mld DM). Najważniejszą przyczyną tej zmiany był dopływ płynnych środków z bieżących transakcji zagranicznych, jak też polityka Banku Federalnego popierająca wzrost płynności (kilkakrotne obniżenie stopy rezerwy minimalnej i operacje otwartego rynku). Saldo bilansu podstawowego wyniosło +6,1 mld DM, a rezerwy dewizowe wzrosły o stosunkowo niewielką kwotę 0,4 mld DM.

Pierwsze cztery miesiące r. 1968 przyniosły pewne zmniejszenie się nadwyżki bilansu transakcji bieżących wynikłe ze stopniowej redukcji nadwyżek bilansu handlowego. Pod wpływem poprawiającej się koniunktury import w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego wzrósł około 16%. Eksport zwiększył się również, lecz w stopniu znacznie mniejszym (około 10%). Mimo eksportu kapitałów, rezerwy de-

TABELA II

Handel zagraniczny według grup krajów

Grupa	Udział % w całym handlu						Zmiana wartości w stosunku do roku poprzedniego				
	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1963	1964	1965	1966	1967
Import											
Kraje OECD	69,9	71,7	71,6	73,2	72,3	72,2	+ 6,8	+12,4	+22,3	+ 2,0	- 3,6
Kraje EWG	32,3	33,2	34,7	37,8	38,2	39,4	+ 8,6	+17,6	+30,7	+ 4,2	- 0,5
Kraje EFTA	19,0	18,5	18,2	17,2	16,5	15,7	+ 2,7	+10,8	+13,5	- 1,5	- 8,0
USA i Kanada	16,0	16,6	15,0	14,3	13,9	13,5	+ 9,9	+ 1,8	+14,3	- 0,4	- 5,6
Kraje pozostałe	2,7	3,5	3,8	3,8	3,8	3,6	- 3,7	+21,7	+20,4	+ 3,6	- 8,4
Kraje pozostałe (bez bloku socjalistycznego)	25,5	24,0	24,1	22,5	23,2	23,4	+ 3,4	+13,2	+11,8	+ 6,8	- 2,6
Europa (nie OECD)	1,9	1,9	1,7	1,7	1,7	1,5	+ 6,4	+ 4,7	+15,9	+ 5,1	-13,4
Afryka	5,4	6,2	7,5	7,3	7,9	8,2	+21,2	+35,8	+16,1	+12,4	- 0,0
Ameryka Łacińska	8,7	7,6	7,1	6,7	6,5	6,3	- 7,1	+ 5,0	+13,4	- 1,1	- 5,5
Azja	8,3	7,2	6,7	5,8	6,1	6,4	+ 4,6	+ 3,6	+ 5,2	+ 8,1	+ 1,2
Australia i Oceania	1,3	1,0	1,1	1,0	0,9	0,9	-12,8	+19,2	+ 5,5	+ 0,1	- 9,8
Kraje bloku socjalistycz.	4,4	4,1	4,1	4,1	4,3	4,3	- 0,2	+12,0	+20,8	+ 8,0	- 4,3
Razem	100	100	100	100	100	100	+ 5,6	+12,6	+19,7	+ 3,2	- 3,4
Eksport											
Kraje OECD	73,8	77,7	77,1	76,6	77,1	76,3	+13,8	+10,5	+ 9,6	+13,3	+ 6,8
Kraje EWG	34,0	37,3	36,4	35,2	36,3	36,8	+20,8	+ 8,6	+ 6,7	+16,1	+ 9,3
Kraje EFTA	27,7	27,1	27,2	27,0	25,2	23,7	+ 7,4	+11,9	+ 9,4	+ 5,0	+ 1,6
USA i Kanada	8,3	8,1	8,3	9,1	10,0	10,1	+7,2	+14,2	+20,7	+24,3	+ 8,5
Kraje pozostałe	3,7	5,2	5,2	5,3	5,5	5,7	+13,5	+10,3	+12,6	+18,1	+11,2
Kraje pozostałe (bez bloku socjalistycznego)	21,8	18,8	19,0	19,4	18,5	18,4	+ 2,0	+12,0	+12,8	+ 7,4	+ 7,5
Europa (nie OECD)	2,6	2,2	2,3	2,4	2,4	2,6	- 8,5	+19,7	+15,4	+ 8,7	+17,3
Afryka	4,0	4,5	4,6	4,5	4,0	4,2	+22,4	+15,0	+ 8,3	+ 0,5	+11,8
Ameryka Łacińska	6,2	4,9	4,8	4,7	4,8	4,7	-12,7	+ 8,0	+ 7,5	+15,5	+ 6,4
Azja	7,8	6,2	6,1	6,6	6,3	5,9	+6,2	+10,2	+19,4	+ 7,1	+ 1,2
Australia i Oceania	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	+ 6,2	+12,2	+13,3	+ 1,5	+11,3
Kraje bloku socjalistycz.	4,0	3,1	3,6	3,7	4,1	5,0	-15,4	+27,8	+15,5	+26,3	+33,2
Razem	100	100	100	100	100	100	+10,1	+11,3	+10,4	+12,5	+ 8,0

Źródło, Börsen und Wirtschafts-Handbuch, różne roczniki.

wizowe wzrosły bardzo znacznie (+1,6 mld DM) w wyniku dopływu krótkoterminowych pieniędzy o spekulacyjnym charakterze¹.

Niektóre ważniejsze szczegóły odnoszące się do występujących w bilansach płatniczych tendencji przedstawiono niżej.

Obrót towarowy zwiększał się nieprzerwanie, z tym, że eksport wzrastał znacznie szybciej niż import. Podczas gdy stopa wzrostu importu wynosiła w latach 1963/67 przeciętnie rocznie 7,5%, to przeciętny roczny wzrost eksportu wyniósł 10,5%, był zatem przyspieszony około 40% (tab. II).

Udział handlu zachodnioniemieckiego w handlu światowym ma podobne cechy: w obrotach w 1967 r. wyniósł on 8,9%, a w eksporcie 10,1%.

Dalszą cechą handlu zagranicznego utrwalającą się jako długodystansowa tendencja jest wzrost obrotów z krajami EWG i równoległe zwiększanie się ich udziału w ogólnej sumie zachodnioniemieckiego handlu zagranicznego. Od r. 1962 do 1967 udział importu wzrósł z 32% do 39%, a eksportu z 34% do 38%. Okazało się, że handel z innymi partnerami z EWG stosunkowo najlepiej przetrzymał okres recesji zachodnioniemieckiej, gdyż import z EWG pozostał niemal bez zmiany (-0,5%), a eksport wzrósł (+9,3%) ponad przeciętną (+8%). Wydaje się, że są to w pewnej mierze pośrednie rezultaty dalszej obniżki ceł wewnątrz EWG i postępującej specjalizacji w produkcji dóbr inwestycyjnych. Stosunki z innymi wielkimi partnerami układały się mniej korzystnie. W handlu z krajami EFTA widąc względny regres — udział ich w imporcie zmalał w okresie 1962/67 z 19,0% do 15,7%, a w eksporcie z 27,7% do 23,7%. W handlu z Ameryką Północną (USA i Kanada), trzecim z kolei największym kontrahentem, udział importu zmalał z 16,0% do 13,5%, a eksportu powiększył się z 8,3% do 10,1%, przy czym znaczny przyrost eksportu zanotowano w 1967 r. (9,3%). Handel z krajami socjalistycznymi w dalszym ciągu stanowił, mimo pokąźnego wzrostu w liczbach bezwzględnych, niewiele znaczący element w całości zagranicznych obrotów handlowych (4—5%) co tym bardziej jest charakterystyczne, że w latach 1927—1929 wywóz Rzeszy Niemieckiej do tych samych krajów wyniósł przeciętnie rocznie około 17,5%, a w latach 1935—1937 około 15% całości eksportu.

Usługi netto stanowią zawsze wartość ujemną. Na deficyt tej pozycji składa się ujemne saldo transakcji o charakterze gospodarczym, a z drugiej strony wpływy od obcych wojsk stacjonujących w NRF. Strukturę usług przedstawiamy na przykładzie r. 1967, w którym deficyt transakcji gospodarczych wyniósł 10,4 mld DM, z czego największą pozycję stanowiły wydatki na podróże — 2,7 mld DM. Wyjeżdżano najchętniej do Austrii (1 090 mln DM) i Włoch (930 mln DM), natomiast największe wpływy z turystyki uzyskano z USA. Interesującą pozycją były również dochody z kapitału. Zagranicznym kapitalistom zapłacono netto 1,9 mld DM, w czym największy udział miała Szwajcaria (0,8 mld DM), Holandia (540 mln DM) i Stany Zjednoczone (450 mln DM). Należność USA wyniosła wprawdzie około 1,1 mld DM, lecz z drugiej strony NRF miała duże dochody z kapitałów dolarowych ulokowanych w USA jako rezerwy dewizowe.

Dochodową pozycją w dziale usług są wpływy od obcych wojsk stacjonujących na terenie NRF. W 1967 r. wyniosły one łącznie 5,2 mld DM, z czego 3,6 mld przypada na Stany Zjednoczone, 900 mln DM na W. Brytanię, 390 mln DM na Francję oraz 350 mln DM na Belgię i Kanadę. Dla odciążenia zagrożonych bilansów płatniczych USA i W. Brytanii, NRF zobowiązana jest, w myśl zawartych z tymi krajami umów o ekwiwalenty dewizowe, do znacznych świadczeń, polegających m. in. na zakupie wyposażenia dla armii, oraz zakupie przez Bank Federalny średnioterminowych papierów procentowych wystawionych na marki. Te płatności zachodnio-

¹ *Geschäftsbericht der Deutschen Bundesbank, za lata 1962/1967; „Monatsberichte der Deutschen Bundesbank”, różne zeszyty.*

niemieckie w większości ujęte w innych częściach bilansu płatniczego wyniosły w 1967 r. około 3,3 mld DM na rzecz USA i około 0,6 mld DM na rzecz W. Brytanii.

Przelewy. Najważniejsze pozycje stanowią tutaj odszkodowania i przelewy zarobków pracowników cudzoziemskich. Odszkodowania mają tendencję malejącą: w 1962 r. wyniosły 2,7 mld DM, w r. 1967 — 1,7 mld DM. Z wypłaty odszkodowań korzystały w omawianym okresie przede wszystkim obywatele Izraela (w 1967 r.: 420 mln DM) oraz Stanów Zjednoczonych (470 mln DM). Przelewy zarobków pracowników cudzoziemskich wzrastały od 891 mln DM w 1962 r. do 2 529 mln DM w 1966 r., a w 1967 r. zmalały do 2 162 mln DM wskutek odpływu około 200 tys. pracowników spowodowanego recesją gospodarczą.

Obroty kapitałami długoterminowymi. Po trzyletnim (1960—1962) okresie małych wahań i w przybliżeniu wyrównanych sald w transakcjach kapitałami długoterminowymi, w 1963 r. nastąpił ich gwałtowny wzrost w formie znacznego napływu takich kapitałów do Niemiec zachodnich. Główny udział w tym zwrocie miało zwiększone zainteresowanie kapitałów zagranicznych niemieckimi papierami o stałym oprocentowaniu. Praktycznie interesanci pochodzili tylko z trzech krajów: przede wszystkim ze Szwajcarii i w znacznie mniejszej mierze z Belgii i Holandii; kraje te w 1963 r. zakupiły w przybliżeniu trzykrotnie więcej papierów rentowych niż w roku poprzednim: Szwajcaria 1 186 mln DM, Belgia 423 mln DM, Holandia 202 mln DM. Przyczyn szczególnego zainteresowania tak małego kregu kupujących doszukiwać się można w pewnych różnicach podatkowych i różnicach w rentowności z punktu widzenia tych krajów.

Fala wielkiego zainteresowania długoterminowymi lokatami w NRF stosunkowo szybko spadła wobec zapowiedzi wprowadzenia podatku od dochodu z papierów procentowych znajdujących się w rękach cudzoziemców, co spowodowało, że przy równoczesnym pewnym wzroście niemieckich lokat za granicą bilans obrotów kapitałami długoterminowymi zaczął w 1964 r. objawiać dążność do wyrównania — saldo wyniosło 871 mln DM. W dwóch latach następnych tendencja ta trwała nadal i ruchy kapitałów długoterminowych dawały różnice nie ważące zbyt wiele w ogólnym bilansie płatniczym, mimo że przelewy w obu kierunkach utrzymywały się na dosyć wysokim poziomie. Zmiana tendencji nastąpiła dopiero w drugiej połowie 1966 r. Dopływ kapitałów obcych zaczął wówczas maleć ze względu na mniej korzystną kalkulację rentowności papierów procentowych i przez cały r. 1967 był nadal wyjątkowo niski (1 152 mln DM) — najniższy w omawianym okresie. Natomiast eksport kapitałów długoterminowych w 1967 r. znacznie się zwiększył — około 24⁰/₀, co postawiło NRF w rzędzie poważnych, nawet w skali międzynarodowej, eksporterów. Eksport netto wyniósł 3,6 mld DM, podczas gdy w roku poprzednim importowano 231 mln DM. Były to rezultaty przede wszystkim transakcji z krajami EWG i EFTA, polegających przeważnie na udzielaniu prywatnych pożyczek długoterminowych z jednej strony i spłaty przez NRF poprzednio zaciągniętych kredytów z drugiej. Saldo tych transakcji wyniosło 350 mln DM. Podobny przebieg miały obroty z krajami EFTA; rezultatem wzajemnych obrotów był netto eksport NRF w kwocie 629 mln DM. W obrotach z przemysłowymi krajami pozaeuropejskimi największy udział miały Stany Zjednoczone, gdzie z ogólnej sumy inwestycji zachodniemieckich wynoszącej w tych krajach 1,3 mld DM (w 1966 r. — 0,8 mld DM) zainwestowano około 690 mln. Były to w największej części inwestycje portfelowo. Przypuszczać można, że w motywach decyzji zainwestowania tak znacznych kwot w USA, miały pewien udział „przyjacielskie perswazje” ze strony Stanów Zjednoczonych, których bilans płatniczy gwałtownie wymaga wsparcia. Stany Zjednoczone wystąpiły nie tylko jako jeden z głównych importerów długoterminowych kapitałów z NRF, lecz również jako ich eksporter do tego kraju. Wprawdzie statystycznie eksport USA był w 1967 r. mniejszy niż w roku poprzednim, jednak

po wyeliminowaniu dokonanej w 1966 r. wyjątkowej ogromnej transakcji przejęcia większości kapitału akcyjnego *Deutsche Erdöl A. G.* wartości 750 mln DM przez amerykański koncern *Texaco* okaże się, że bezpośrednie inwestycje amerykańskie dalej wzrosły — wyniosły 1,4 mld DM wobec 0,8 mld DM w 1966 r. Przedsiębiorstwa amerykańskie mające swoje oddziały i przedsiębiorstwa filialne w NRF usilnie starały się, zwłaszcza pod koniec 1967 r., rozszerzyć i umocnić bazy kapitałowe swoich zachodnioniemieckich placówek w oczekiwaniu dalszych restrykcyjnych zarządzeń władz amerykańskich. Stąd wzmożony bezpośredni eksport kapitałów do NRF, reinwestycje zysków, zamiana kredytów finansowych na kapitały własne i dostarczanie środków finansowych za pośrednictwem innych krajów. Łącznie, przy użyciu tych różnych możliwości, przedsiębiorstwa amerykańskie zainwestowały w swoich placówkach w NRF w 1967 r. 2,2 mld DM.

Z eksportu kapitałów zachodnioniemieckich korzystają również w niemałych rozmiarach kraje rozwojowe, jednak zmiany w wielkości i charakterze obrotów są stosunkowo niewielkie. Transakcje polegają w głównej mierze na udzielaniu kredytów przez rząd NRF oraz płaceniu udziałów do międzynarodowych organizacji pomocy. Prywatny kapitał angażuje się tutaj w stopniu stosunkowo nieznacznym. Ogółem, w 1967 r. zainwestowano w krajach rozwojowych netto 1900 mln DM, w czym mieszczą się fundusze publiczne wynoszące 1243 mln DM.

Obroty kapitałami krótkoterminowymi nie mają zasadniczo wielkiego znaczenia w ocenie rozliczeń z zagranicą, gdyż zmiany w tworzeniu się należności i zobowiązań z tytułu ich przepływów są szybkie i nietrwale. Mieszczą się w tej pozycji m. in. płynne rezerwy banków lokowane za granicą dla wykorzystania różnicy odsetek, krótkoterminowe kredyty bankowe, kredyty przedsiębiorstw

TABELA III
Rezerwy dewizowe Niemieckiego Banku Federalnego w mld DM

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968 czerwiec
Stan ogólny	27,7	30,3	30,3	28,8	29,8	30,3	32,9
w tym:							
1. złoto i wierzytelności zagraniczne o nieograniczonej płynności	25,8	28,4	27,9	25,4	27,1	27,4	26,9
w tym:							
złoto	14,7	15,4	17,0	17,6	17,2	16,9	17,4
dolary US	10,8	11,6	7,7	5,2	8,3	8,5	6,8
pozostałe wierzytelności	0,3	1,4	3,2	2,6	1,6	2,0	2,7
2. kredyty dla MFW w ramach „Ogólnego porozumienia kredytowego”	—	—	0,7	1,4	1,4	0,7	2,5
3. zagraniczne wierzytelności o ograniczonej płynności	2,3	2,1	2,0	2,4	1,9	2,8	4,1
w tym							
średnioterminowe obligacje skarbowe USA i W. Brytanii	—	—	—	—	—	1,0	2,2
4. zobowiązania zagraniczne	0,4	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,4

Źródło: *Geschäftsbericht der Deutschen Bundesbank für das Jahr 1967*, s. 90; „*Monatsberichte der Deutschen Bundesbank*”, Juli 1968, s. 103.

o charakterze finansowym lub też związane z obrotem towarowym itp. Należą tu także rządowe rozliczenia z tytułu zaliczek na dostawy zbrojeniowe, jak też rozliczenia z Międzynarodowym Funduszem Walutowym. Np. w 1967 r. na saldo rozliczeń wynoszące 4,6 mld DM złożyły się przede wszystkim lokaty płynnych rezerw banków NRF na międzynarodowych rynkach pieniężnych wynoszące 3,2 mld DM (wobec 400 mln DM w roku poprzednim) oraz spłata zaciągniętych przez przedsiębiorstwa kredytów finansowych w kwocie 1,6 mld DM. Natomiast rządowe transakcje zamknęły się saldem dodatnim wynoszącym 192 mln DM.

Bilans dewizowy. Stan i zmiany rezerw dewizowych Niemieckiego Banku Federalnego przedstawiono w tabeli III.

Ogólny stan rezerw utrzymywał się od 1963 r. niemal bez zmiany, lecz skład ich ulegał niewielkim, niemniej jednak znaczącym zmianom. Stan gotowości rezerw z biegiem czasu nieco się pogarszał, rezerwy o nieograniczonej płynności wynosiły:

w 1962 r. — 93,1%	ogółu rezerw	
w 1963 r. — 93,7%	„	„
w 1964 r. — 92,0%	„	„
w 1965 r. — 88,2%	„	„
w 1966 r. — 90,8%	„	„
w 1967 r. — 90,7%	„	„

Na tym pogorszeniu płynności zaważyło wykonanie przez NRF umowy o „ekwiwalent dewizowy”. Według tej umowy, zawartej z USA w maju 1967 r., NRF zobowiązała się do przejęcia średnioterminowych obligacji skarbowych USA jako ekwiwalentu kosztów stacjonowania wojsk amerykańskich w NRF. Obligacje te (4 1/2-letnie) wartości 1 mld DM w zamian za natychmiast płatne papiery skarbowe zaliczono do grupy należności ograniczenie płynnych. Dzięki tej operacji amerykańska sytuacja płatnicza znacznie się poprawiła. W ciągu pierwszego półrocza 1968 r. struktura rezerw uległa dalszym charakterystycznym zmianom. Ogólny ich stan wzrósł na dzień 30 VI 68 do najwyższego w historii *Bundesbanku* poziomu² 32 983 mln DM przy równoczesnym dalszym pogorszeniu się płynności, której wskaźnik spadł do 81,6%. Przyczyny tych zmian były podobne jak pod koniec r. 1967. Zgodnie z porozumieniem z rządem USA Bank Federalny przejął dalsze transze średnioterminowych obligacji skarbowych z tytułu tzw. ekwiwalentu dewizowego, co spowodowało, że należności NRF z tego tytułu wzrosły do 2,2 mld DM³. Zwiększyły się również (do 2,5 mld DM) należności do Międzynarodowego Funduszu Walutowego w ramach tzw. ogólnego porozumienia kredytowego powstałe z tytułu udziału Banku Federalnego w operacjach pomocy dla W. Brytanii i Francji.

W klasycznym trójkącie celów polityki gospodarczej krajów kapitalistycznych, tj. stałość poziomu cen, pełne zatrudnienie i równowaga bilansu płatniczego, najsłabszym ogniwem jest w NRF bilans płatniczy⁴, a brak jego równowagi jest ceną płaconą przede wszystkim za względną stabilizację cen. Jest to problem dla gospodarki NRF tym ważniejszy, że nadwyżki bilansowe wynikające przede wszystkim z wielkiej ekspansywności eksportu towarowego mają charakter strukturalny i poza krótkim okresem zmiennych sald (patrz wyżej) trwają właściwie od 1951 r. Przeprowadzana w 1961 r. rewaluacja marki niemieckiej (zachodniej) dała efekty krótko-

² Dotychczasowy najwyższy stan 32,5 mld DM wystąpił w kwietniu 1961 r.

³ W czerwcu 1968 r. zawarto między NRF a USA nowe porozumienie dotyczące wyrównania dewizowego, nakładające na NRF obowiązek dalszych świadczeń w kwocie około 3 mld DM na lata 1968/1969. Przewidziano również, że żądania USA na okres 1969/1970 wyniosić będą około 2,5 mld DM.

⁴ Wskaźnik bezrobotnych wynosił w omawianym okresie: 1962=0,4%; 1963=0,8%; 1964=0,7%; 1965=0,7%; 1966=0,7%; 1967=2,1%; czerwiec 1968 r.=1,1%. Wskaźnik cen konsumpcyjnych (1958=100) wynosił w:

trwale i powierzchowne, a niezmiennie silna pozycja walutowa NRF budzi u jej kontrahentów gospodarczych i równocześnie dłużników, zwłaszcza anglosaskich, wzrastającą niechęć. W Stanach Zjednoczonych, w których deficyt bilansu płatniczego trwa od wielu lat, nastąpiło z końcem 1967 r. i w pierwszym kwartale 1968 r. gwałtowne pogorszenie się sytuacji w dziedzinie handlu międzynarodowego. Znaczne nadwyżki uzyskiwane do tego czasu w wymianie towarowej pozwalały pokrywać w dużej części deficyty powstające w innych sektorach amerykańskiego bilansu płatniczego — inwestycjach kapitałowych, tzw. pomocy zagranicznej, turystyce itd. Jednakże z końcem 1967 r. nadwyżki zaczęły szybko maleć wskutek wzrostu importu, dochodząc do spadku około 32% w pierwszym kwartale 1968 r. (w stosunku do analogicznego okresu 1967 r.). Niemal w tym udział miała NRF podwyższając swój eksport do USA w pierwszych miesiącach 1968 r. około 50%, co musiało się przyczynić do zwiększenia nacisku na NRF w kierunku kompensat dewizowych⁵.

W rozważaniach o środkach przywrócenia równowagi bilansowej odrzucono *a limine* sugerowaną m. in. przez Stany Zjednoczone (minister finansów, Fawler)⁶ rewaluację marki jako zabieg, który mógłby stać się niebezpieczny dla wzrostu gospodarczego. Jeżeli mówi się dzisiaj w NRF o rewaluacji, to tylko w formie zaprzeczeń. Na rocznym zebraniu Związku Przemysłowców Niemieckich O. Emminger (członek dyrekcji Niemieckiego Banku Federalnego), powiedział że „ani z uwagi na bilans płatniczy, ani dla obrony przed nadmiernym działaniem ssącym popytu zagranicznego, ani ze względu na koszty i ceny, ani w obecnej, ani w dającej się przewidzieć przyszłej sytuacji nie ma przesłanek do rewaluacji marki”.

Na tymże zebraniu minister Schiller oświadczył, że „pogłoski o rewaluacji są tylko trucizną dla naszego wzrostu gospodarczego”⁷.

Pośrednie wyjście w formie rozszerzenia marginesu dopuszczalnych wahań kursowych, jakie proponował m. in. prof. Machlup również nie znalazło w rządzie aprobaty⁸. Argumentowano, że efekty takiej operacji nie różniłyby się wiele od rewaluacji, niezależnie od trudności formalnych, jakie tego rodzaju reforma, jako niezgodna z traktatem rzymskim, mogłaby napotkać ze strony Komisji EWG.

Eksport kapitału może stanowić przejściowe rozwiązanie wyrównania nadwyżek bilansu handlowego i usług, na dłuższą jednak metę daje najczęściej znany efekt bumerangu⁹. Zdaniem min. Schillera, należy w obecnej sytuacji dążyć do ograniczenia tych nadwyżek w miejscu, gdzie leży ich przyczyna, a mianowicie po stronie importu i popytu wewnętrznego. Jeżeli w okresie recesji istnienie rozbieżności między rozwojem popytu zewnętrznego (na jego korzyść) i wewnętrznego jest korzystne, to w okresie wzrostu jest raczej zjawiskiem ujemnym. Wiąże się z tym sprawa pewnych zaniedbań inwestycyjnych zarówno w sferze infrastruktury, jak i w sferze zabezpieczającej przyszły rozwój gospodarki. Minister Schiller uważa

c.d .przyp. 4.

	1967 r.	w marcu 1968 r.
NRF	123	125
Francja	140	144
Włochy	137	139
Holandia	137	141
Belgia	123	126
W. Brytania	129	132
USA	115	119

Zródło: „Monatsbericht der Deutschen Bundesbank” nr 7/1968; *Statistisches Amt der EWG* — „Allgemeines Bulletin” nr 6/1968; tabela 65.

⁵ *Statistisches Amt der EWG* — „Allgemeines Bulletin” nr 6/1968, tabela 80.

⁶ „Neue Zürcher Zeitung” z 28 VII 1968.

⁷ Według „Volkswirt” nr 26/1968, s. 18.

⁸ Według „Volkswirt” nr 26/1968.

⁹ L. A. Hahn, *Geld und Kredit*, s. 137 i n.

sprzeczność między lokowaniem miliardowych sum w zagranicznych papierach procentowych a tymi niezaspokojonymi potrzebami inwestycyjnymi za niemożliwą do tolerowania i nieodpowiedzialną politycznie¹⁰.

Najodpowiedniejszym środkiem zmniejszenia nadwyżek bilansu handlowego, szacowanych przez zachodnioniemieckie gospodarcze instytuty naukowe na 14—15 mld DM w 1968 r., jest zdaniem ministra Schillera¹¹, stale trwająca wewnętrzna ekspansja. Początek 1968 r. przyniósł NRF ponowny wzrost koniunktury i wyraźną redukcję nadwyżek. Podczas gdy w 1967 r. import NRF spadł o 3%, to w okresie od stycznia do maja 1968 r. wzrósł o 17% (w stosunku do roku poprzedniego). W tym samym czasie eksport zwiększył się o 11%¹², wytworzyła się zatem pożądana dla gospodarki NRF tendencja redukcji nadwyżek bilansu handlowego. Perspektywy dalszego rozwoju handlu zagranicznego oceniane są optymistycznie, chociaż wskazuje się na pewne elementy niepewności pochodzące z zewnątrz. Np. boom eksportowy do USA (wzrost w okresie styczeń/maj 1968 około 45%) i do W. Brytanii (w tym samym okresie +13%) ma (jak twierdzi min. Schiller) charakter sztuczny i przejściowy, natomiast wzrost eksportu do Francji ma charakter trwały z uwagi na różnice w poziomach cen. Mimo poprawy sytuacji w handlu zagranicznym, nie zaniedbuje się w NRF, zgodnie z programem rządu, eksportu kapitałów. Uzyskano dzięki temu zmniejszenie się nadwyżki bilansu podstawowego z 3,7 mld DM w okresie styczeń/maj 1967 r. do 1,65 mld DM w analogicznym okresie 1968 r.¹³.

Min. Schiller oparł swój program przeciwdziałania powstawaniu nadwyżek w rozliczeniach zagranicznych przez wewnętrzną ekspansję na założeniu, że gospodarka zachodnioniemiecka dysponuje dużymi rezerwami produkcyjnymi, wobec czego, przy dalszym rozwoju do granic wykorzystania pełni mocy produkcyjnych, nie grozi jej powstanie tendencji inflacyjnych. Przeciętne wykorzystanie potencjału przemysłowego wynosiło w maju 1968 r. 84% wobec 77% przed rokiem. Jeżeli jednak weźmie się pod uwagę, że nawet w okresie przegrzania koniunktury w NRF potencjał przemysłowy wykorzystywany był nie więcej jak w 89%, rezerwa z maja 1968 r. nie wydaje się zbyt wielka. Sytuacja na rynku pracy, wbrew poglądom Ministerstwa Gospodarki Federalnej, również nie skłania krytycznych obserwatorów do optymistycznych wniosków. Liczba bezrobotnych spadła w ciągu roku (czerwiec 1967 — czerwiec 1968) z 1,9% do 1,1%, a praktycznie rezerwa ta jest jeszcze mniejsza, jeżeli weźmie się pod uwagę, że zawodowe kwalifikacje bezrobotnych nie pokrywają się z wymaganiami oferowanych wolnych miejsc pracy. Z końcem czerwca 1968 r. było nieobsadzonych 548 tys. stanowisk pracy, tj. dwukrotnie więcej niż bezrobotnych, a w pełni sezonu (wrzesień) rozbieżność między tymi dwiema wielkościami będzie niewątpliwie jeszcze się pogłębiać. Można zatem powiedzieć, że w połowie 1968 r. tendencje rynku zmierzały ku powstawaniu niedoborów pracowników, a w żadnym wypadku rezerw, których jedynym źródłem są robotnicy cudzoziemscy. Liczba ich w II kwartale 1968 r. wzrosła o 64 tys., tj. do 1 015 tys.¹⁴ i wzrastać będzie nadal, lecz obecnie coraz trudniej jest znaleźć robotnika — cudzoziemca posiadającego minimum potrzebnych kwalifikacji. Tak więc może się okazać, że wobec wyczerpania rezerw pracy, możliwości dalszego rozwoju gospodarczego zależeć będą w głównej mierze od postępów ogólnej produktywności¹⁵.

Podobnie jak w ubiegłych okresach napięć gospodarczych w latach 1961/1962

¹⁰ „Handelsblatt” nr 132 z 13 VII 1968.

¹¹ Wywiad z min. Schillerem, „Volkswirt” nr 28/1968.

¹² „Wirtschaft und Statistik” nr 7/1968.

¹³ Jw., nr 6/1968, s. 88.

¹⁴ „Monatsberichte der Deutschen Bundesbank”, Juli 1968, s. 109.

¹⁵ *Projektion der allgemeinen Wirtschaftsentwicklung bis zum Jahre 1972*, według „Handelsblatt” nr 132 z 13 VII 1968.

i 1965/1966 i w połowie 1968 r. zarysowały się pewne rozbieżności w poglądach na politykę gospodarczą między Bankiem Federalnym i rządem NRF, a w ramach samego rządu między min. Schillerem i min. Straussem. Bank Federalny, jak zwykle, wysuwa na plan pierwszy postulat stabilizacji. Najsłabszym ogniwem w prowadzonej przez rząd polityce ekspansyjnej jest rynek pracy, już obecnie praktycznie wyczerpany, dalsze forsowanie ekspansji grozi inflacyjnym wzrostem cen. Należałoby zatem, według koncepcji lansowanych przez Bank Federalny, ekspansję tę ograniczyć. Poglądy min. Schillera przedstawiliśmy wyżej. W realizacji swego ekspansywnego programu zaczyna on jednak napotykać przeszkody ze strony min. Straussa, który w połowie 1968 r. inspirował odmowę dalszej dotacji budżetowej (1 200 mln DM) żądanej przez min. Schillera na dalsze rozkręcanie koniunktury, w obawie o stałość cen¹⁶.

Kończymy nasze uwagi jeszcze jednym interesującym cytatem z wypowiedzi min. Schillera:

„Im sprawniej wyczerpywać będziemy nasz wewnętrzny potencjał wzrostu — oczywiście przy utrzymaniu wewnętrznej stabilizacji — tym lepsze widoki mają Stany Zjednoczone, W. Brytania i ostatnio Francja na szybkie rozwiązanie swoich kłopotów z bilansami płatniczymi”¹⁷.

Tadeusz Krajczycki

PROBLEMY POLITYKI ZAGRANICZNEJ NRF NA JESIENNEJ SESJI BUNDESTAGU (1968 R.)

Omawiając politykę zagraniczną NRF w świetle *exposé* kanclerza Kiesingera i dyskusji, jaka toczyła się na forum *Bundestagu* w dniach 25 i 26 września 1968 r., należy przypomnieć, że tym samym kanclerz po raz czwarty w tym roku złożył przed zachodnioniemieckim parlamentem oświadczenie dotyczące polityki zagranicznej rządu bońskiego. Po raz pierwszy uczynił to 11 marca w tzw. sprawozdaniu o sytuacji narodu w podzielonych Niemczech¹, następnie w przemówieniu wygłoszonym 2 kwietnia, a stanowiącym odpowiedź na interpelację opozycyjnej FDP w związku z wystąpieniem wicekanclerza i ministra spraw zagranicznych, Willy Brandta, na zjeździe SPD w Norymberdze i uchwałami tegoż zjazdu ujawniającymi istnienie rozbieżności w poglądach na szereg kwestii między partiami wielkiej koalicji², oraz w deklaracji rządowej złożonej 20 kwietnia w związku z wprowadzeniem przez rząd NRD zarządzeń dotyczących obowiązku posiadania wiz i paszportów oraz uiszczania opłat w ruchu osobowym i tranzytowym pomiędzy dwoma państwami niemieckimi i NRF a Berlinem zachodnim³.

Co się tyczy podjęcia przez *Bundestag* działalności po feriach letnich⁴, to decyzja o otwarciu jesienniej sesji parlamentu debatą nad polityką zagraniczną rządu federalnego zapadła już na początku sierpnia. Mianowicie kanclerz Kiesinger w piśmie skierowanym 2 sierpnia do przewodniczącego *Bundestagu*, E. Gerstenma-

¹⁶ „Volkswirt”, nr 28/1968, s. 17.

¹⁷ Por. przyp. 12.

¹ „Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung” 1968, nr 33, ss. 261—266 (dalej cyt.: „Bulletin”).

² „Bulletin” 1968, nr 44, s. 353—357.

³ „Bulletin” 1968, nr 77, s. 649—650.

⁴ Obrady *Bundestagu* przebiegają w oparciu o system permanencji i trwają nieprzerwanie przez całą kadencję, wyjąwszy okres corocznych wakacji letnich. Stąd określenie „sesja” ma tu inne znaczenie niż w odniesieniu do obrad parlamentów działających w trybie sesyjnym, polegającym na ustaleniu pewnych stałych okresów posiedzeń (por. K. Nowak, NRF. Zagadnienia polityczno-ustrojowe. Warszawa 1967, s. 250).